

Tallián Tibor

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ZENETUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK RÖVID TÖRTÉNETE*

A zenetudomány akadémiai műhelyeinek létrejötte

Az MTA Népzene kutató Csoportja

Az MTA Bartók Archívuma (1969-től Zenetudományi Intézete)

Az intézmények működése az egyesítésig

Az MTA Népzene kutató Csoportja 1973-ig

A Bartók Archívum (Zenetudományi Intézet) 1973-ig

A Népzene kutató Csoport és a Zenetudományi Intézet egyesítése (1974)

Új gyűjtemények, új funkciók, új székház

A Zenetudományi Intézet tudományos tevékenysége

Népzene kutatás

Néptánckutatás

Bartók kutatás

Magyar zenetörténet

Liturgikus ének kutatása

A zenetudomány akadémiai műhelyeinek létrejötte

Az MTA Népzene kutató Csoportja

A zenetudomány egyik alágazatában a Magyar Tudományos Akadémia már az 1930-as évek közepén nagyszabású intézményes vállalkozást kezdeményezett. Igaz, hogy az Akadémia főtítkára a Minisztertanács 2.050/17/1953. számú határozatában foglalt felhatalmazás alapján csak 1953. október 15-én kelt 523. számú utasításával alapította meg az MTA Népzene kutató Csoportját, és az alapító okirat nem utal rá, hogy az állami művelődéspolitikai gesztus egy az MTA székházában már évtizedek óta működő, az állami költségvetés által is támogatott népzene tudományi kutatóműhelyt legalizált. Ámde mind az állami művelődéspolitikai kötelezettségvállalása (erre utal a határozatban a népművelési miniszter egyetértési jogának kétszeri megemlítése), mind az, hogy az intézményt az Akadémia gondjára bízzák, egyenesen következett az akkor épp húsz éves akadémiai népzene tudományi kezdeményezésből, amit a kultuskormány kezdettől támogatott. 1933-ban az Akadémia döntést hozott a magyar népzene kincs közreadásáról, megalapította népzenei albizottságát Bartók Béla és Kodály Zoltán részvételével, és megbízta kettejüket, hogy személyesen gondozzák a közreadást, illetve végeztessenek további népzene gyűjtéseket, és irányítsák a Vigyázó-hagyatékból finanszírozott segéderőket. A Vallás és Közoktatási Minisztérium azzal támogatta a népzene kutató ügyét, hogy felmentette Bartókot zeneakadémiai zongoratanári kötelezettségének teljesítése alól, és a Tudományos Akadémiára rendelte ki. Hét évig az akadémiai székháznak a benne álló patkóalakú asztalról elnevezett ún. patkós-szobája volt Bartók és a népzene kutató csoport munkahelye.

Kodály művelődéspolitikai tekintélye Magyarországon a háborús években megkérdőjelezhetetlenné vált; konzervatív tagjainak hosszas ellenállását megtörve, 1942-ben tagjai közé választotta a Magyar Tudományos Akadémia. A háború után a Magyar Nemzeti Tanács és az MTA elnökévé választották, tekintélyéhez tehát vitathatatlanul nagy – ha nem is hivatalos – hatalom társult. Személyes és közvetett befolyásával elérte, hogy a kicsiny (maximum nyolc tagú) népzene kutató együttesnek – amit ezentúl Kodály-csoportként emlegettek – az Akadémia a népzenei rendezés munkájához helyet biztosítson, 1949-ig a Vallás- és Közoktatási-, 1950-től pedig a

Népművelési Minisztérium évről évre előbb százezer, majd kétszázezer forint, személyesen Kodálynak kiutalt támogatást nyújtson. Ilyen előfeltételekkel indult meg 1951-ben az Akadémiai Kiadónál a Magyar Népzene Tára kiadványsorozata. 1953-ban, a 2. kötet megjelenésének idején a Kodály csoport lényegében magánfinanszírozásban működött az Akadémia épületében, noha magát az elhelyezés és a hagyomány okán akadémiai intézetnek tartotta.

Kodály hetvenedik születésnapja (1952. december 16.) táján számvetést csinált, s mivel attól tartott, hogy eltávoztával veszélybe kerülhet a csakis személyére szólóan finanszírozott csoport, akcióba kezdett, hogy egyértelmű szervezeti, jogi és pénzügyi viszonyokat teremtsen a munka számára, mégpedig az Akadémia keretében. 1953 elején az Akadémia de facto átvette mind a Magyar Népzene Tára szerkesztésének feladatát, mind az e célra biztosított keretet. Az intézményszervezési folyamat, Kodály türelmetlen nógatása mellett és Révai József egyetértésével (sőt bizonyára támogatásával) a már említett alapító okirat kiadásával ért végpontjához. Az akció tehát már az 1953-as politikai fordulat előtt kezdetét vette; nem tudjuk, hogy végső sikerben közrejátszott-e a politikai irányváltás. Ami a népzene kutatás politikai környezetét illeti a fordulat előtt, közelebbről 1949-1953 között, a sztálinizmus heveny korszakában, amikor az intézményesülés lényegében megtörtént: erről megállapíthatjuk, hogy a szovjet szocialista folklórteória nagy betűkkel írta a népzene kultuszát, és Magyarországon ennek szellemében az akadémiai szerkesztőcsoporttal egyidőben három másik népzenei intézmény is megalakult, illetve megerősödött: Lajtha László, majd Rajeczky Benjamin irányításával kutatóközponttá vált a Néprajzi Múzeum Népzenei Osztálya, a magyar népzene kutatás évtizedes múltú bölcsője; a Népművészeti Intézet népzene és néptánc kutató részlegei ugyancsak gyűjtötték és kutatták az autentikus zene- és táncfolklórt; a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Zenetudományi Szakán Kodály népzene tudományi tagozatot létesített. Hamarosan kiviláglott – ha ugyan nem volt kezdettől nyilvánvaló – hogy a magyar zenei folklórkutató intézmények és kutatóik nem teszik magukévá a sztálinista elméletet az új népi társadalomban kialakuló új folklórról; kutatási irányuk és szellemük ezért állandó kritika kereszttüzébe került, létük folytonos fenyegetésnek volt kitéve.

Az MTA Bartók Archívuma (1969-től Zenetudományi Intézete)

A népzene kutatás intézményesítését a Magyar Tudományos Akadémián lényegében Bartók Béla és Kodály Zoltán inkompenzálható alakja, tekintélye, az általuk kezdeményezett népzenei gyűjtő- és közreadó munka tudományos és nemzeti rangjának felismerése eredményezte. Egyikük, Bartók Béla általánosan elismert nemzeti művelődéstörténeti jelentőségének köszönhető akadémiai kutatóintézetének létrejöttét a történeti zenetudomány – másfél évtizeddel a mester halála után. Ezt az 1961-ben, a Művelődési Minisztériummal egyetértésben, az MTA Elnöksége 19/1961. sz. határozatával alapított zenetörténeti intézet elnevezése és főfunkciója is mutatja – a Magyar Tudományos Akadémia Bartók Archívuma. Ugyanakkor már az alapítólevél általános és magyar zenetörténeti kutatásokat is felsorol a feladatok között, s mind a levéltári dokumentumok, mind az események résztvevőinek és tanúinak visszaemlékezései szerint a Bartók Archívumot eleve "sokfunkciós zenetudományi intézet"-ként (Somfai) tervezték meg és állították fel. Az ellentmondás megvilágításához át kell tekintenünk a zenetudomány intézményesülésének menetét a szocialista alapon átalakított Akadémia első évtizedében. Kodály, Szabolcsi Bence, Major Ervin, Gombosi Ottó, Haraszi Emil, Bartha Dénes és mások munkássága nyomán a két háború között kialakult és számottevő eredményeket ért el az általános, különösen pedig a magyar zenetörténetírás; a magyar történeti hagyomány egyes speciális rétegeit (gregorián, egyházi népének, régi világi dallamok) eredményesen kutatta Radó Polikárp (*Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae*, Bp. 1947, 1973.), Rajeczky Benjamin (*Melodiarium Hungariae medii aevi*. Bp. 1956, 1982.), Csomasz Tóth Kálmán (*A humanista metrikus dallamok Magyarországon*, Bp. 1967, Akadémiai Kiadó), Papp Géza (*A XVII. század énekelt dallamai*. Bp. 1970, Akadémia Kiadó) és mások. A háború után Demény János (*Bartók élete és művei; Bartók Béla levelei*, Bp. 1955, 1976, Zeneműkiadó) és Szöllősy András megindította Bartók életének és művének szakszerű feldolgozását. (Bartók Béla

válogatott zenei írásai, Bp. 1948; Bartók Béla összegyűjtött írásai, Bp. 1966.) A negyvenes-ötvenes évtized fordulóján a szocialista-realista doktrina hatására – de csak kis részben annak szellemében – előtérbe került a 19. század magyar zenetörténetének kutatása. A történeti zenetudomány intézményesülésének meghatározó állomásaként Kodály Zoltán, Bartha Dénes és Szabolcsi Bence 1951-ben a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolán megindította az egyetemi szintű zenetudományi oktatást. Egyidejűleg Szabolcsi és Kodály társelnökségével megalakult a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Bizottsága. Ez – hasonlóan felettes testületi szerve, az MTA 1. osztályához – egy ideig quasi intézményes formában, operatív módon működött, saját költségvetéssel és kiadói kontingenssel. Így hathatósan szervezhette és hozhatta nyilvánosságra a zenetudományi kutatás egyre tekintélyesebb eredményeit: Szabolcsi Bence és Bartha Dénes a Zenetudományi Bizottság megbízásából indította meg 1953-ban a Zenetudományi Tanulmányok zenetörténeti sorozatát, (Budapest, 1953-1962, Akadémiai Kiadó) a Magyar Népzene Tárának mintegy párdarabját (Erkel, Liszt, Bartók, Kodály, régi magyar zenetörténet, operatörténet, zeneesztétika, Haydn- és Mozart-témák). Bármekkora támogatást is adott a magyar zenetudománynak a Zenetudományi Tanulmányok és más, akadémiai, illetve egyéb kiadóknál megjelent zenetörténeti és zenetudományi munkák a korábbihoz képest nagyvonalú megjelentetése, bármily nagy tekintélynek is örvendett a zenetörténetírás központi személyisége, Szabolcsi Bence (akadémiai és felsőoktatásbeli funkciói mellett 1951-1956 között az ő integratív alakját állította a kultúrpolitika a Magyar Zeneművészek Szövetségének élére), az ötvenes évek végéig nem koronázta siker sem az ő, sem mások ismételt kísérleteit a történeti zenetudomány kutatóintézetének felállítására az Akadémián, vagy más alkalmas keretben. A fiaskó okát némi leegyszerűsítéssel talán abban ragadhatjuk meg, hogy a magyar történeti zenetudománynak nem sikerült olyan közösségi jellegű és nemzeti-művelődési, vagy politikai szempontból kimagasló jelentőségű feladatot megfogalmaznia a maga számára, amely az Akadémia, illetve az állami és egypárti irányító erőket meggyőzhette volna az önálló kutatóintézet alapításának elkerülhetetlen szükségességéről, mint ahogy a népzenei összkiadás ügyét felkaroló önálló kutatócsoport fontosságáról és sürgősségéről Kodály tekintélyének sikerült meggyőznie minden illetékest. Megjegyzendő, hogy Vécsey Jenő, az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárának vezetője az ötvenes évtized folyamán sikerrel kezdeményezte osztályának felfejlesztését zenetudományi kutatóműhellyé; nemcsak az akadémiai kutatóhely elszívó hatásán, hanem talán a kedvezőtlen könyvtári munkakörülményeken is múlt, hogy a Bartók Archívum megalakulása után a könyvtárban visszaszorult a zenetörténeti kutatás. Megjegyzendő, hogy az 1800 előtti zenetörténeti források átfogó feltárásának bázisául utóbb mégis az OSZK Zeneműtára szolgált: bár kezdetben az MTA Zenetudományi Bizottsága vállalta a magyarországi adatszolgáltatást az 1800 előtti zenemű-kéziratokat és kiadványokat feltérképező nemzetközi zenei forrásrepertóriumhoz (Répertoire International des Sources Musicales), az 1970-es évektől a Művelődési Minisztérium mégis a Zeneműtárba telepítette a költségvetési támogatást, melyet ehhez a munkához biztosított. Ez azért is logikus volt, mert a magyarországi zenetörténet 1800, illetve 1900 előtti forrásainak jelentős részét amúgy is az Országos Széchényi Könyvtár őrzi.

A magyar zenetörténet későbbi forrásainak méltó elhelyezése és kutatása azonban korán összekapcsolódott a tervezett akadémiai kutatóintézet eszméjével. Az ötvenes évek második felében javaslat készült központi zenei múzeum és kutatóintézet felállítására, amely Liszt, Erkel, Bartók magyarországi hagyatéka mellett a Nemzeti Múzeum hangszergyűjteményét is befogadta volna. A tervben említett zeneszerzői hagyatékok közül valójában egyedül Bartók Béláé várt gyűjteményi elhelyezésre. Hogy végül is felállították a Zenetudományi Intézetet, abban döntő szerepet játszott e tény, vagyis, hogy a Bartók-hagyaték státusa rendezetlen volt. Bartók Béla Magyarországon lévő zenei kéziratái, könyvtárának egy része, levelezése, valamint egyéb dokumentumok a zeneszerző halála (1945) után idősebbik fiára, ifjú Bartók Bélára szálltak, aki 1958-ben a hagyaték egy részét letétbe helyezte a Magyar Tudományos Akadémiánál; ezzel az MTA-ra hárult a megtisztelő kötelezettség, hogy a hagyatékot méltó módon elhelyezze, megőrzéséről gondoskodjék, és hozzáférhetővé tegye a kutatás, illetve részben a nagyközönség számára. A Bartók-hagyaték

elhelyezésének és tudományos feldolgozásának célkitűzését Szabolcsi Bence jó érzéssel összekapcsolta a régóta kívánt általános zenetudományi kutatóintézet eszméjével. Meg kell még kérdeznünk, vajon miért húzódtott a Bartók-hagyaték elhelyezésének ügye ilyen sokáig, és miért mutatkozott 1958-ban az MTA, valamint a pénzügyi és művelődési kormányzat hirtelen oly kooperatívnak a Bartók Archívum felállításában. Az 1950 táján Bartók zenei hagyatéka ellen indított antiformalista ideológiai támadást már 1955 óta igyekeztek látványos Bartók-kultusszal feledtetni és jóvátenni; a forradalom leverése után a Bartók-kultusz a rendszer nemzetközi legitimációja jegyében tovább erősödött, és a hatvanas évek elején az Országház utca 9. számú helyreállított középkori ház emeletén megnyitott Bartók kiállítás e célt különösen jól szolgálta. Hozzájárult a kormányzati és akadémiai előzékenységhez a Bartók-hagyaték körül kialakult keletnyugati jogvita (az amerikai hagyatékat a New York-i Bartók Archívumban őrizték).

A történeti zenetudománynak az 1950-es évek második felében a Bartók-ügyön túl is sikerült a maga és feladatai fontosságát az ötvenes évek második felében az intézményalapításhoz elengedhetetlen meggyőző erővel prezentálnia. Hogy a historikus zenetudomány, mint tudományszak, a művelődéstudományok között nem elhanyagolható súllyal bír, és hogy ezen belül a magyar zenetudomány felé, ezáltal Magyarország felé nemzetközi figyelem fordul, arról az 1959-ben Joseph Haydn halálának 150. évfordulóján Budapesten, illetve Eszterháza-Fertődön megrendezett nagyszabású Haydn-konferencia adott meggyőző bizonyítékot.

Az intézmények működése az egyesítésig

Az MTA Népzenekutató Csoportja 1973-ig

A népzene kutatás akadémiai intézménye, a Népzenekutató Csoport 1953-tól folytatta a negyvenes évtizedben működött Kodály-csoportban, illetve a harmincas években a Népzenei Albizottságban megkezdett művet, az egyetemes magyar népzenei kiadvány hangzó anyagának gyűjtését, kottázását, rendezését, a kötetek szerkesztését és kiadását. A vállalkozás 1951-ben jelentkezett a nyilvánosság előtt első kötetével, Magyar Népzene Tára címmel, a Csoport-tagjainak gondozásában (Kerényi György, Kiss Lajos, Járdányi Pál, Rajeczky Benjamin). Az első sorozat kötetei etnográfiai funkciók szerint csoportosították a dallamokat: Gyermekekjátékok, Jeles napok, Lakodalmások, Párosítók, Siratók. (Budapest, 1951-1966, Akadémiai Kiadó.) Az úgynevezett alkalomhoz kötött dallamok váratlan előtérbe kerülését egyrészt a sorozat koncepciója körül kialakult belső viták indokolták. Az MNT ugyan Bartók Bélát és Kodály Zoltánt tüntette föl szerkesztőként; ténylegesen azonban Kodály elvetette a Bartók-által kidolgozott és lezárt népzenei rendet (annak közreadását Bartók halála után több, mint harminc évvel, a Bartók-centenárium alkalmával, 1981-ben kezdeményezte csak a Zenetudományi Intézet Bartók Archívuma: Bartók Béla: Magyar népdalok. Egyetemes gyűjtemény, 1. Sajtó alá rend. Kovács Sándor, Sebő Ferenc. Bp. 1991.). Kodály a saját népzenei rendjét sem tekintette közreadásra alkalmasnak; az alkalomhoz nem kötött népdalok majdani publikációja számára tehát új zenei rendet kellett kidolgozni. Az alkalomhoz kötött népdalkincs közreadásával ugyanakkor a Kodály-csoport sejtetően a szocialista realista folklórszemlélethez is alkalmazkodni kívánt, amely a népzene formai (formalista) vizsgálatával szemben funkcionalitására helyezte a hangsúlyt. A szovjet folklór-elmélet hirdette és elvárta, hogy az új népi társadalomban megszületik a népelet új alkalmához kötődő, azok új életérzését kifejező, a hagyományos paraszti népi művészetnél magasabbrendű szocialista folklór. A szocialista folklór mítizált szovjet eredményeivel szemben Magyarországon új folklórtermés elhanyagolható mennyiségben keletkezett, s a klasszikus népzene kutatás annak folklórisztikus hitelét egyértelműen tagadta; bizonyos fokig mentségül szolgált a népzene kutatásnak, hogy legalább a hagyományos paraszti népzene közreadásában érvényesítette a funkció szempontjait. Szokások, rítusok, alkalom, felhasználás rendje szerint csoportosított népzene közlések után a Magyar Népzene Tára 1973-ban indította el az alkalomhoz nem kötött népdalok közreadását "zenei rend"-ben. (Népdaltípusok 1-5. Budapest, 1973-1997, Akadémiai Kiadó–Balassi Kiadó) A rendet Kodálynak 1948 óta legközelebbi

munkatársa, Járdányi Pál dolgozta ki 1958-1965 között; a Bartók- és Kodály-rend lezárása után ő alakította ki a magyar népzene kéziratos lejegyzéseinek harmadik zeneileg rendezett gyűjteményét, amely ma (Dobszay László és Szendrei Janka által az 1970-es években újrarendezett formában) több százezer adatot (népdallejegyzést) tartalmaz. Járdányi a strófikus népdal jellemző dallamjárását tette meg rendszerezése alapjául; így jutott el a dallamtípus fogalmáig, amit elsősorban a dallam vonala és hangrendszere határoz meg. Rendszerét több kiadványban leírta (Ungarische Volksliedtypen, Bp. 1964, Akadémiai Kiadó) és ő maga még megkezdte az alkalomhoz nem kötött dallamok közreadásának előkészítését a MNT 6. kötetében. Korai halála után e kötetet Olsvai Imre fejezte be.

Az akadémiai népzene-kutatás hivatalos kezdete, az 1953-as minisztertanácsi határozat és az akadémiai elnöki utasítás szövegében a Magyar Népzene Tárának szerkesztése és kiadása, mint harmadik pont szerepel, olyan egyéb elvi és kutatási feladatok után, amelyek túlmutatnak a legteljesebb, nyomtatásban megjelenő egyetemes gyűjtemény körén és lehetőségein is, különösen abban a még mindig viszonylag szerény léptékben, amelyben az MNT elindulásakor a sorozatot eltervezték. Habár a célok némelyikét sztálinista zsargonban fogalmazták meg, a feladat-pontok nem is túl mélyre rejtve a magyar népzene-tudománynak olyan régi és alapvető törekvéseit takarják, amelyekkel Kodály bizonyosan egyetértett, sőt talán ő sugalmazta őket: a népzene folklorisztikai és történeti összefüggéseinek feltárása, szomszédnépi és rokonnépi összehasonlító kutatások, és mindezek előtt és előfeltételeként, a népzene gyűjtése a hangfelvétel-technika éppen akkoriban – és éppen Kodály jóvoltából – megismert új eszközeivel (huzalos, majd szalagos magnetofon). A közel tizenöt év, míg a Csoportot maga Kodály igazgatta, majd a Népzene-kutató Csoport kutatásainak és munkásságának későbbi története sokszorosan igazolták e feladat-meghatározások legitim és termékeny voltát.

Kodály szisztematikusan bővítette a kutatógárdát a népzene-kutatás tárgykörének bővítésére, látásmódjának tágítására. Az európai iskolázottságú és látókörű ciszterci szerzetes, népzene-kutató és medievista Rajeczky Benjamin meghívásával (1953) intézményesítette a népzene történeti összefüggéseinek vizsgálatát. Rajeczky és a hozzá a hatvanas évtizedben csatlakozó Szendrei Janka és Dobszay László szisztematikus vizsgálat tárgyává tette a már Kodály által kimagasló módon művelt témakört, a zenetörténeti múlt megjelenését a népzenei hagyományban, vizsgálat tárgyává tette egyes magyar népzenei stílusok európai összefüggéseit. (Dobszay: A siratóstílus dallamköre zenetörténetünkben és népzeneünkben. Bp. 1983, Akadémiai Kiadó.) Ezzel kezdeményezték a magyar népzene Európához köthető történeti rétegeinek elkülönítését. A Rajeczky-csoport megalapozta az európai népzene katalógusát, továbbá a liturgikus ének területén már a hatvanas években hozzájárult a régi magyar zenetörténet feltárásához. Kodály halála után, 1969-ig a Népzene-kutató Csoportot megbízott igazgatóként Rajeczky Benjamin vezette.

1961-ben hívta Kodály a Népzene-kutató Csoport tagjainak sorába Vargyas Lajost, Rajeczky és Járdányi mellett a hatvanas-hetvenes évtized népzene-kutatásának harmadik irányító személyiségét. Vargyas Járdányihoz hasonlóan egyetemen képzett néprajzkutatóként kezdte meg a népzene-kutatást a Kodály-iskola egyik úttörő vállalkozásával, *Áj* község zenekincsének és zenei gyakorlatának teljes feldolgozásával (*Áj* falu zenei élete. Bp. 1941, Sárkány ny.; megjelent a monográfia új kiadása, a teljes gyűjtött anyaggal kiegészítve); a hatvanas-hetvenes években feltárta a magyar ballada európai kapcsolatait (*A magyar népballada és Európa*. Bp. 1976, Zeneműkiadó) és a magyar népzene őstörténetét (*A magyarság népzeneje*, Bp. 1981, Zeneműkiadó). Önállóságának utolsó éveiben, 1970-1973 között Vargyas igazgatta a Népzene-kutató Csoportot. Munkásságát a Népzene-kutató Csoport újraalapozásaként értékelhetjük: Vargyas integrálta a néptánc-kutatást, és ő kezdte meg az MNT sorozat jövőjét biztosító utánpótlás kinevelését.

A Népzene-kutató Csoport alapításakor még Kodály növendéke, 1956-tól a posztgraduális képzési rendszerben aspiránsa, 1960-tól intézeti munkatárs Vikár László, aki tudományos érdeklődését egész pályáján át túlnyomólag a Bartók és Kodály által a magyar népzene-kutatás első évtizedeiben felvetett, de ki nem dolgozott kutatási témának, a magyar, illetve az ugor és török

rokonnépek közötti népzenei kapcsolatok vizsgálatának szentelte. Helyszíni gyűjtőútjainak eredményét (részben Bereczki Gáborral közösen) a cseremis (1971), csuvas (1979), votják (1989), török (1993), tatár (1999) népek népzenejének szentelt monográfiák sorozata foglalja magába. Szomjas-Schiffert György finnugor népdalkutatásaiban az északi területek és népek álltak előtérben. (A finnugor zene vitája, Bp. 1976, Akadémiai Kiadó). Kodály hallgatójaként nyert bevezetést a népzene kutatásba Sárosi Bálint, aki Bartókhoz visszanyúlva a hangszeres népzene, és a népi hangszerek kutatását kezdeményezte, valamint a cigányzenének a magyar népi és történelmi zenélésben játszott szerepét vizsgálta. Idevágó munkái alapvető nemzetközi referenciaműveknek számítanak. (Magyar népi hangszerek, A hangszeres magyar népzene, Cigányzene, Zenei anyagnyelvünk – magyar, német és angol nyelven.)

Jellemző módon mind Rajeczky, mind Vargyas, az önálló Népzene Kutató Csoport Kodályt követő mindkét igazgatója kooptálása előtt a Néprajzi Múzeum népzenei részlegét vezette. Átszerződésük nem annak jele volt, mintha a Népzene Kutató Csoport szándékosan vagy akaratlanul elszívta volna más intézményektől a kutatói kapacitást; ellenkezőleg, általában fordítva történt a dolog: más intézményeknél politikai vagy gazdasági okból folyamatosan csökkent a népzene kutatás támogatása, s a bizonytalan helyzetbe került kutatóknak és témáknak Kodály és a Népzene Kutató Csoport kínált menetsvázat. Ezen a módon a Csoport nemcsak egyes kutatókkal, de egész kutatócsoportokkal, sőt új kutatási irányokkal gyarapodott. 1958-ban a Népművészeti Intézet állományából vett át Kodály fiatal népzene kutatókat, majd 1965-ben a Népművészeti Intézet feloszlata után befogadta a fiatal néptánc kutatás vezető egyéniségét, Martin Györgyöt; a néptánc kutatás ezután a népzene kutatással szimbiózisban nagyarányú fejlődésnek indult.

A személyi és tematikai bővülés mellett a harmadik terület, amelyen országosan egyedülálló, és európai összehasonlításban is kimagasló jelentőségre tett szert a Népzene Kutató Csoport, a népzenei hangfelvétel- és népi táncfilm-felvételek archívumának szisztematikus kiépítése volt. A kiváló technikai gárda Sztanó Pál vezetésével új módszereket dolgozott ki a hang archiválására és restaurálására; a gyűjtemény – immár felvételtechnikailag a klasszikus kor fonogrammjaival hasonlíthatatlanul magasabb szinten – több ezer órányira növekedett.

Mind a népzene tipologikus rendezése, mind a történelmi népének-anyag gyűjtése és feldolgozása, illetve a kutatások kiterjesztése a középkori magyar zenetörténetre, mind az archívumi technikai- és nyilvántartási módszerek és rend kidolgozása hatást gyakorolt a nemzetközi népzene kutatásra is, különösen azután, hogy 1964-ben Budapesten tartotta konferenciáját az International Folk Music Council, amely népzenei rendszerezéssel foglalkozó munkacsoportot hozott létre.

A Bartók Archívum (Zenetudományi Intézet) 1973-ig

A Bartók-Archívum alapítása kapcsán okkal vethetjük fel a kevéssé kellemes politikai vonatkozású kérdést: vajon a forradalom utáni ideológiai a Bartók-kultuszon túlmutatóan is belejátszott-e a magyar zenetudomány intézményesítésébe? Bizonyos fokig választ ad a kérdésre az a vitasorozat, amely 1959-1961 között a Népzene Kutató Csoport munkája körül zajlott. Ennek során az MTA 1. osztálya számon kérte a magyar népzene tudományon a marxista szemlélet érvényesülését. Kodály, aki a kádári tisztogatás éveiben asyllumot biztosított a személyében is támadott Járdányi Pálnak, hevesen és végérvényesen elutasította az irányítása alatt álló folklórkutatások átmarxizálását, illetve a Csoport kibővítését akár történelmi, akár szociológiai irányokkal, melyek ürügyén általa elfogadhatatlannak ítélt szemlélet és személyek behatolhattak volna a népzene kutatásba. (Kodály heves ellenállását látva zárkózott el a mester halála után Szabolcsi Bence a Népzene Kutató Csoport és a Bartók Archívum-Zenetudományi Intézet egyesítésétől, amit 1973 januárjában bekövetkezett haláláig nem is vittek keresztül.) Marxista esztétikai és művelődéstörténelmi-szociológiai eredményekre azonban mindenképp szükség volt a zenetudományban, ha az 1958-as és későbbi művelődés- és tudománypolitikai irányelveket érvényesíteni akarták. Az idevágó iratok tanúsága szerint az alapfeladatok között kezdettől ott szerepelt az (egyelőre marxista értelemben vett)

szisztematikus zenetudomány művelése. Szabolcsi Bence pedig a Bartók-kutatáson túl az általános magyar zenetörténeti kutatóközpont feladatát szánta az új intézetnek, amelynek felállítása hónapokkal az alapítólevél kiadását megelőzően eldöntött tényre vált, a kijelölt igazgató személyével együtt. Hivatalosan a Bartók Archívum 1961. július 1-jével kezdte meg munkáját az MTA elnökének 9/1961/A.K.11./MTA számú rendelete alapján, s a kezdettől tág profilmeghatározás tette lehetővé, hogy az archívumot 1969. január 1-től Zenetudományi Intézeté szervezzék át.

A Bartók-Archívum hamarosan a magyar művelődéspolitikai (és politika) nemzetközi nyitásának egyik jelképévé vált nemcsak Bartók személye és műve révén, hanem azért is, mert a szorosabban vett Bartók-kutatás irányítását Szabolcsi Kodállal egyetértésben a belga paptanárra, Denijs Dille-re bízta. Dille a Bartók Archívum (mint osztály) vezetőjeként 1972-ig a hagyaték primér forrásait kiaknázva, alapvető módon járult hozzá az életrajz, közelebbről a családi háttér, a népzene-kutató tevékenység, a személyes és levelezési kapcsolatok feltárásához a Documenta Bartókiana (1-6.) köteteiben (Budapest, 1964-1981, Akadémiai Kiadó); később a budapesti hagyatékra alapozva kiadta az ifjúkori művek tematikus jegyzékét. (Thematisches Verzeichnis der Jugendwerke Béla Bartóks 1890-1904, Bp. 1974, Akadémiai Kiadó.) Az 1960-61-es intézmény magjában, a Bartók Archívumban Dille, illetve az 1962-ben hozzá csatlakozott Somfai László a forráskutatás- és közreadás feladatait eltérő célok jegyében, de a maguk módján mindketten metodikusan és koncepciózusan végezték. A járulékos témák kutatása a csekély létszám, a feladatok körvonalazatlansága, illetve részben ideologikus volta miatt is, bizonytalanabban indult meg, és nem fejlődött határozott irányban. Maróthy János, aki aspiránsként már az intézet alakulása előtt akadémiai státussal rendelkezett, és az előkészítő elaborátumokban a marxista tudománypolitika álláspontját képviselte, az intézetben a marxista zeneszociológia tudományát honosította meg. Önálló munkáiban nagy anyagismerettel, a marxista történelem-koncepció vagy prekoncepció érvényre juttatásával elemezte az európai zenetörténet egyes korszakait és műfajait a kezdetektől a jelenkor magyar zenéjéig. Az irányítása alatt lassan intézményesülő zeneszociológiai kutatások között a legnagyobb hozammal Borsai Ilona és Kapronyi Teréz monumentális summásénekvizsgálata járt; a feldolgozás kiadatlanul maradt, csakúgy, mint Békefi Antal munkadal-gyűjtése. A zeneszociológiai részleg feladat-meghatározásaiban erős mozgalmi-hagiográfiai szemlélet érvényesült, legendáriumok fölállításával és ereklyegyűjtéssel; ez a későbbi, tárgyilagos vizsgálatok szempontjából is értékes dokumentum- és feldolgozás-gyűjteményeket (kommunista zeneszerzők, kórusmozgalom, munkásfolklor, "protest song", populáris zene) és nem minden következtetésükben tárgyilagos publikációkat eredményezett. A magyar zenetörténet legújabb korának feltárásához a Maróthy-csoport egyes tömegműfajok elemzésével járult hozzá.

Ujfalussy József, aki az 1958-ban a Zeneműkiadónál megjelent Bartók-Breviáriumban már körvonalazta 1965-ben a Gondolat által kiadott, 1970-ben átdolgozott, évtizedekre szólóan definitív Bartók-monográfiájának koncepcióját, és ennek alapján neve már ekkor felmerült jelöltként a Bartók Archívum igazgatói posztjára, végül zeneesztétikai kezdeményezéseinek elismeréseképpen 1961-ben mint a zeneelméleti kutatások felelőse lett a Bartók Archívum munkatársa. Az 1962-ben megjelent A valóság zenei képe című munkájában, néhány köteleességszerűen alkalmazott marxista tétel védőernyője alatt Ujfalussy valójában érzékeny szemiotikai rendszert dolgozott ki a zene logikai, nyelvi és képi kódjának megfejtésére. Széles művészeti és filozófiai horizontú zeneszemléletét két növendéke tette valóban magáévá; talán a zeneesztétikai gondolkodás számára szűkös magyar viszonyokat is jellemzi, hogy utóbb mindketten külföldön doktoráltak (Grabócz Márta, Zeke Lajos). Ujfalussy pályája a tudományos kutatás és oktatás mellett mintegy harmadik párhuzamos sínen futva érintette a zenei közélet és intézményrendszer fontos állomásait a VKM (1950-től Népművelési Minisztérium) Zenei osztályától a Zenetudományi Intézet igazgatói állásáig, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola (egyetem) rektori posztján át az MTA alelnöki funkciójáig. Kutatóként ennek következtében is hatalmas mennyiségű, a 20. század zeneéletére (Zeitgeschichte) vonatkozó információ birtokába került. Magától értődött tehát, hogy ő vállalja a jelenkori kutatások

vezetését a Bartók Archívumban. A hatvanas évek közepén az osztály Berlász Melinda részvételével gyűjteni kezdte a 20. századi magyar zeneélet történetének dokumentumait, részben egyes történelmi sorsfordulókhoz kapcsolódva (Dokumentumok a Magyar Tanácsköztársaság zenei életéből, Bp. 1973, Akadémiai Kiadó), részben zenei művelődési formák vizsgálata céljával (hangversenyélet).

A Népzene kutató Csoport és a Zenetudományi Intézet egyesítése (1974)

Szabolcsi intézetében a központi Bartók Archívum mellett a zeneelméleti, zeneszociológiai, zenei-muzeális témák 1-1 kutatóval, egyelőre embrionális formában léteztek. Ezek között említendők a magyar zenetörténet kutatások is: Bónis Ferenc elsősorban a 19. század területén működött (tervezett Erkel-összkiadás). Nagyobb arányú fejlődés csak a hatvanas-hetvenes évtized fordulóján indult meg; a Zeneművészeti Főiskola Zenetudományi Szakáról három-négy évente 2-3 fiatal kutató került be a Bartók Archívum, a zeneelméleti és más részlegek állományába. A tematikai és létszámbeli gyarapodás elismeréseként vehette föl a Bartók Archívum 1969-ben a Zenetudományi Intézet nevet. Ám 1973-ban, "zenetudományunk akadémiai kutatóhelyeinek egyesítésekor" (Ujfalussy cikke a Magyar Tudományban – 1974/5. p. 277-281.) a Zenetudományi Intézet még mindig viszonylag kis kutatói gárdát foglalkoztatott (10 fő), technikai felszereltsége pedig alig érdemelt szót. Hogy az 1973-ban, Szabolcsi halála után viharos gyorsasággal elhatározott és végrehajtott egyesítés során mégis a kisebb Zenetudományi Intézet anektálta a nagyobb létszámú Népzene kutató Csoportot, az az elnevezésen túl mindenekelőtt abban mutatkozott meg, hogy az egyesült intézetet magától értődően a Zenetudományi Intézet újonnan kinevezett igazgatója, Ujfalussy József vezette tovább, és a testületi vezetőségben – Vargyas vonakodása miatt, hogy a felkínált igazgatóhelyettesi pozíciót elfogadja – a népzene kutató részt ekkor és később csak osztályvezetők képviselték. (1983-ban Falvy felajánlotta a népzenei részleget képviselő, köztisztviselő és közmegebecsülésben álló Martin Györgynek az igazgatóhelyettesi megbízást, aki azt elfogadta, de hirtelen halála miatt nem foglalhatta el.) Az egyesítés motívumai nem tisztázottak. Későbbi fejlemények ismeretében joggal feltételezhetjük, hogy az MTA testületi vagy végrehajtó szervei pusztán racionalizálási szándékkal rendelték el az összevonást. Pontosabban szólva: nem a két zenei kutatóintézet összevonásáról határoztak eleve, hanem arról, hogy megszüntetik a Népzene kutató Csoport önállóságát (szó volt róla, hogy a népzene- és néptánc kutatást Ortutay Gyula Néprajzi Kutatóintézetéhez csatolják, ez elől a megoldás elől azonban visszaemlékezések szerint a Népzene kutató Csoport munkatársainak többsége elzárkózott). Másfelől egyáltalán nem lehet kizárni, hogy – mint a csoport tagjainak nagyrésze vélte – az összevonás gondolatát politikai ellenségesség sugallta. Ujfalussy, aki az egyesítést nem erőltette, de nem is látta benne legitim érdekek túrheterogén sérelmét, egyesítési nyilatkozatában a zenetudomány etnológiai és történelmi ágának a magyar hagyományban kétségtelenül szoros kapcsolatára hivatkozva az intézkedés racionalitását emelte ki. Racionalitást igyekezett érvényesíteni maga is, mikor a népzene- és néptánc tudományi részleg tudományos szemlélet tekintetében eltérő csoportjait és személyiségeit új osztálystruktúrában különítette el. Kiemelte a népzene kutató osztályból a dallamtörténeti csoportot (Rajeczky, Szendrei, Dobszay); visszatekintve jól látszik e lépés rendkívüli módon termékenyítő hatása a 18. század előtti magyar és európai zenetörténeti kutatásokra.

Új gyűjtemények, új funkciók, új székház

Az egyesített Zenetudományi Intézet igazgatástörténetének kulcsszereplői között első helyen Falvy Zoltánt kell megemlíteni. Tudományos pályáját a háború utáni első, OSZK-beli zenetudományi műhelyben kezdte, 1956-tól az MTA 1. osztálya mellett létesített zenetudományi referensi funkciót látta el, és közreműködött az intézet felállításában; Szabolcsi Bence mellett az intézet adminisztratív irányítását előbb mint tudományos titkár, majd mint igazgatóhelyettes, ténylegesen Falvy Zoltán látta el. Szabolcsi halála után, 1973-1980 között Ujfalussy József igazgatta az intézetet, majd húsz éven át Falvy Zoltán állt az intézmény élén; az adminisztrációban előbb Szekeresné Farkas Márta

ügyvezető igazgató, majd 1995-től Tallián Tibor tudományos igazgatóhelyettes nyújtott segítséget. Falvy tudományos érdeklődése előbb a zenei medievisztikára irányult (Codex Albensis hasonmás kiadása, Budapest–Graz, 1963), majd foglalkoztatni kezdte a zenei muzeológia (organológia, ikonográfia). A Bartók Archívum Zenetudományi Intézeté minősítésével egyidejűleg ő ültette át a gyakorlatba a zenei múzeumnak már az ötvenes években felmerült tervét; a zenetörténeti múzeum alapítását az MTA a művelődési kormányzattól átvett költségvetési támogatás mellett vállalta. Céltudatosan végezte a hangszer- és zenei tárgyú képzőművészeti gyűjtemény kiépítését. A Zenetörténeti Múzeum a Bartók-hagyatékkal, továbbá a népzenei és néptánc-gyűjteménnyel együtt tudományos feladatai mellett elsősorú közművelődési funkciókat is hivatva volt teljesíteni. Hogy e feladatát méltó körülmények között láthassa el, már 1969-ben a Budai Várban álló Erdődy-Hatvani palotát jelölték ki a Zenetudomány Intézet számára új székházként. 1973 után a Zenetudományi Intézet és a Népzene kutató Csoport egyesítése méginkább sürgette a két részintézet közös elhelyezését. Mégis az építkezés 1984-ig elhúzódott, és a költségek csökkentése után elkerülhetetlen tervmódosítások kínzóan afunkciós megoldásokat eredményeztek mind a múzeumi- és könyvtárhelyiségekben, mind a munkaszobákban. Mindennek ellenére a Táncsics utcai székház a korábbi állapotokhoz képest jobb körülményeket biztosított; legfontosabb újdonsága, hogy értékes hang-, film és kéziratár állagának megóvására légkondicionáló berendezéssel látták el. Az impozáns kiállítóhelyiségek a magyar zenei muzeológia történetében első ízben tették lehetővé állandó hangszer-kiállítás megnyitását 1985-ben; a kiállítás a későbbi időszaki kiállítások többségével együtt Szekeresné Farkas Márta, az Intézet éveken át volt ügyvezető igazgatójának munkája. A Bartók-hagyaték bemutatására Somfai László Bartók műhelyében címmel rendezett kiállítást (1987). A Táncsics-utcai székházban a megfelelő körülmények közé került a Népzene kutató Csoport és a Bartók Archívum-Zenetudományi Intézet egyesített könyvtára, amely a kutatóintézeti segédkönyvtár állományát és jellegét messze meghaladva maga is tudományos gyűjteménynek minősülhet. Rövid életkorát meghazudtolóan gazdag állományát Major Ervin könyv- kotta és kéziratgyűjteményének megvásárlása alapozta meg 1968-ban. A Népzene kutató Csoport könyvtára az ötvenes évektől gyűjtött gazdag zenei és táncfolklór-irodalommal járult a gyűjtemény növeléséhez. 1975-ben a Művelődési Minisztérium megvásárolta a Könyvtár számára a római Sgambatti-hagyaték Liszt-dokumentumait. 1977-ban Isoz Kálmán, 1989-ban Rajeczky Benjamin könyvtárával gyarapodott a tudományos könyvtárrá minősített gyűjtemény.

A Zenetudományi Intézet tudományos tevékenysége

Népzene kutatás

A Magyar Népzene Tára (MNT) kiadásának alapját képező típusrend, illetve a közreadás elvei, módszerei és célja körül a hatodik kötet megjelenése után viták sorozata bontakozott ki a Népzene kutató Csoport és az egykori Bartók Archívum egyesítésével kialakult "új zenetudományi intézet"-ben. Ujfalussy a népzenei rendezés és kiadás helyzetének felmérésére összintézeti szakbizottságot állított fel, mely javasolta a népzenei típusrend átalakítását, és terv kidolgozását az MNT folytatására. A munkával az igazgató Dobszay Lászlót és Szendrei Jankát bízta meg; akik a típusrend átalakítását elvégezték. A sorozat azonban nem az elkészült terv szerint folytatódott, sőt tíz évig semmilyen terv szerint sem haladt előre – nyilván nem függetlenül az anyag gondozása-örzése és rendezése körüli zavaros helyzettől s a kiadás mikéntje körül időnként fellángoló belső konfliktusoktól. Dobszay és Szendrei népi dallamstílusok meghatározásán alapuló tipológiai rendjüket (illetve annak egy részét) 1983-ban típuskatalógusban publikálta. (Magyar népdaltípusok katalógusa, stílusok szerint rendezve. Bp, Zenetudományi Intézet, 1988.) Az MNT kiadása a továbbfejlesztett Járdányi-rend szerint folytatódott 1987 és 1997 között az Olsvai Imre, Vargyas Lajos, Domokos Mária és Paksa Katalin gondozásában megjelent 7-10. kötettel. Járdányi nagy vonalakban felvázolt típusrendjét az egyes kötetek szerkesztői a munka során továbbfejlesztették, és az időközben eltelt évtizedekben megismert népdaltípusokkal gazdagították. Az alkalomhoz nem

kötött népdalok első öt kötete a magyar népzene ún. régi rétegének a köztudat által legjellegzetesebbnek tartott nagyterjedelmű ereszkedő típusait tartalmazza. A Magyar Népzene Tára szerkesztését felvállaló, a negyvenes évekbeli egykori Kodály-csoporttal megközelítőleg azonos létszámú munkatársi gárda Domokos Mária vezetésével jelenleg kettős irányú rendező és válogató munkával készíti elő a következő alsorozatok megindítását: kialakítás alatt áll a régi réteg közreadásának következő nagyobb egysége, alsorozata. Előrehaladott állapotba jutott a magyar népzene új stílusának rendezése (Bereczky János); a cca. 60.000 dallam kiadásának jövőbeni elindításával a MNT kiadása a jövőben két sorozatban haladhat.

A hangszeres népzene önálló kutatása Sárosi Bálint irányítása alatt, Tari Lujza, valamint a tánc ház mozgalomból kinőtt kutatók (Halmos Béla, Virágvölgyi Márta) részvételével a nyolcvanas évek elejéig nagy lendülettel haladt. A kilencvenes évek minden kutatási területen érezhető létszám- és költségvetési leépülése miatt az újabban hatalmas mennyiségben készülő hangszeres népzenei felvételek gondozására és irányítására a Zenetudományi Intézet nem vállalkozhatott. Pávai István és Agócs Gergely intézeti munkatársak személyes közreműködése azonban biztosította az akadémiai népzene-kutatás kapcsolatát a legújabb nagy projektekkel, az erdélyi és felvidéki hangszeres népzene – történelmi távlatban az "utolsó órában" – elvégzett felgyűjtésével.

A népzenei finnugrisztika hagyományát Vikár Lászlótól Lázár Katalin vette át, és számos gyűjtőúton és publikációval gazdagította. (A keleti hantik vokális népzeneje, Bp. 1996; Tanulmányok a szurguti osztják kultúráról, Bp. 1997.) Másik kutatási területeként továbbfejlesztette a gyermekjátékok szokásainak tipológiai rendjét.

Annak ellenére, hogy legújabb nagyobbszabású helyszíni vagy stúdióbeli gyűjtésekre a Zenetudományi Intézetnek sem anyagi, sem személyi kerete nem volt, a népzenei hangzó gyűjtemény tízezer órát meghaladó nagyságrendre emelkedett. Ehhez többszáz ezer tételt tartalmazó lejegyzési állomány kapcsolódik. Dobszay László indította el a kilencvenes években e hatalmas nemzeti kulturális kincs hozzáférhetővé tételére a gyűjtemények számítógépes katalógizálását. A kilencvenes években fordult a figyelem a hangdokumentumok digitális archiválása felé. Megindult a kottás lejegyzések digitalizálása is.

Néptánckutatás

A Népzene-kutató Csoport eredetileg is többrétű kutatási és közreadási arcéle 1965-ben egészen új, a zenével rokon tudományterülettel, a néptáncfolklórral gyarapodott. A Népművelési Intézet átadta az MTA-nak népi táncfilm-gyűjteményét, amely azt a Népzene-kutató Csoportra bízta. Martin György néptánckutató számára a Csoport keretében kutatóhelyet létesítettek. Martin és munkatársai (Pesovár Ernő, Lányi Ágoston) a néptánc-tudományt a komplex folklórkutatás nemzetközi összehasonlításban és kapcsolatrendszerében is kimagasló szakává fejlesztették. A munka középpontjába az improvizatív táncalkotás vizsgálatát, az erdélyi tánc-hagyomány felderítését, a néptánc archívum gyarapítását állították. A magyar népi táncot európai és történelmi összefüggésbe helyezték. (Martin: Magyar tánc-típusok és tánc-dialektusok, 1970; Pesovár: A páros táncok történelmi rétegei, 1986) Martin és Pesovár meghatározó szerepet játszott a táncelemzés elveinek kidolgozásában a Nemzetközi Népzenei Tanács keretében. A néptánckutató csoport és népzene-kutató-partnerek (Sárosi, Halmos István) a magyar zenei folklórkutatásban Bartók óta egyedülálló módon Európán kívüli gyűjtőutakat is lebonyolítottak.

A hetvenes évek közepén a Néptánckutató Osztály – ekkor már az Zenetudományi Intézet részeként – megfogalmazta a néptánc forráskiadás koncepcióját, a kötetek az évtized végétől jelentek meg. (Martin György: A magyar körtánc és európai rokonsága, 1979; Lányi-Martin-Pesovár: A körverbunk, 1983) A nyolcvanas évek végén a néptánckutatás intézeti irányítását új nemzedék veszi át (Felföldi László, Fügedi János). Új technikai eszközök alkalmazásával nagyarányú terepmunkát kezdeményeztek és folytattak évről évre Erdélyben, a Volga-Káma-Bjelaja vidéken, és programot indítottak a népi tánc morfológiájának számítógépes elemzésére, amely nemzetközi kapcsolataik ugrásszerű kiszélesedéséhez vezetett. Az utóbbi években elkészítették a

népi táncfilm-gyűjtemény, a tánc történeti forrásgyűjtemény, a tánczenei támlapgyűjtemény, a táncírástár számítógépes nyilvántartását. Szervezetileg a néptánckutató részleg keretében folytatja nemzetközileg kimagaslóan jegyzett roma (cigány) zenefolklór-kutatását Kovalcsik Katalin. (Európai cigány népzene, 1-4., szerk. Kovalcsik Katalin, Bp. 1985-1997.)

Bartók kutatás

1972-ben Somfai László (1963-tól Dille asszisztense) vette át a Bartók Archívum vezetését. Az ő érdeme, hogy az előadóművészettel való aktív kapcsolat jellemzőjévé vált az Archívum munkájának (hangfelvételek szövegkritikai előkészítése, az 1960–70-es évekbeli Hungaroton lemezösszkiadás szerkesztése, Bartók zongorajátékát megőrkítő hangfelvételek kiadása stb.). A nemzetközi Bartók-kutatás irányát meghatározó kutatómunkájában Somfai Bartók zeneszerzői módszerének tanulmányozása áll előtérben (Béla Bartók: Composition, Concepts, and Autograph Sources, Berkeley, 1996; Tizennyolc Bartók-tanulmány, Bp. 1981; magyarul is). Komplex kutatási projektként előkészítette Bartók zeneműveinek kritikai összkiadását, és dolgozik Bartók zeneműveinek tematikus jegyzékén. E kezdeményezéseket az tette lehetővé, hogy Bartók ifjabbik fia, Péter, 1988-ban a birtokában lévő zenei kéziratokról fotokópiákat küldött a budapesti Bartók Archívumba, a kritikai összkiadás és az azt szolgáló kutatások támogatására. Az Archívum, illetve a Zenetudományi Intézet más munkatársai publikációikkal évtizedről évtizedre számottevő mértékben hozzájárultak a hazai és nemzetközi Bartók-kép formálásához. (Tallián Tibor: Bartók Béla. Bp. 1981; Bartók fogadtatása Amerikában 1940-1945. Bp. 1988; Cantata profana – az átmenet mítosza, Bp. 1983. – Lampert Vera: Bartók Béla. Bp. 1976; Bartók népdalfeldolgozásainak forrásjegyzéke, Bp. 1980. – Vikárius László: Modell és inspiráció Bartók zenei gondolkodásában. Pécs, 1999.)

Magyar zenetörténet

A magyar zenetörténet korábbi évszázadai közül a Zenetudományi Intézet fennállásának első negyedszázadában a 19. századra irányult nagy és állandó érdeklődés. A Magyarország zenetörténete eredetileg három, majd öt kötetre tervezett sorozatának megírását az MTA 1970-ben tűzte ki a Zenetudományi Intézet feladatául Már az első viták során, amelyeket Szabolcsi saját, régebbi magyar zenetörténeti kézikönyvének fejezetbeosztását követő tervezetéről rendezett, kiviláglott, hogy sem a középkori és kora újkori rész liturgikus zenei fejezeteinek, sem az egész koncepció sarkalatos újdonságának, a népzene történetének kidolgozása nem képzelhető el a Népzene-kutató Csoport medievistái (kötetszerkesztőként Rajeczky Benjamin, a fejezetek többségének írójaként Szendrei, Dobszay, Ferenczi Ilona), illetve folkloristái (az első kötetben Vargyas, Szendrei, a másodikban Vikár László, Domokos Mária, Martin György) nélkül. A régi magyar zenetörténet nagy kutatási területei közül néhányat egyik akadémiai intézetben sem műveltek (vallásos népének, régi magyar világi dalok), ezekhez a témák érdekes külső szakértőit kellett felkérni (Papp Géza, Csomasz Tóth Kálmán; utóbbi eleinte a török kort tárgyaló kötet munkálatait irányította).

Az első kötet fogalmazványa a szerkesztő és íróársai nagy és áldozatos munkája nyomán a hetvenes években elkészült. (Magyarország zenetörténete. 1. Középkor. Szerk. Rajeczky Benjamin. Bp. 1988, Akadémiai Kiadó.) Az ötkötetes magyar zenetörténet akadémiai nagyvállalkozásához a koraújkori és újkori magyar zenetörténeti kutatócsoportot újra kellett alapozni. A Magyar zenetörténeti osztály vezetésére 1973-ban meghívták a nagyformátumú Liszt- és Erkel kutatót, Legány Dezsőt, és alkalmazták Eckhardt Máriát, a már akkor neves Liszt-kutatót, valamint Szerző Katalint. Legány tízéves intézeti munkálkodása idején jelent meg nagyszabású intézmény- és zeneélettörténeti, valamint biográfiai munkái közül az Erkel műjegyzék (Erkel Ferenc művei és korabeli történetük, Bp. 1975), Liszt kiegészítés után magyarországi működésének krónikája (Liszt Ferenc Magyarországon 1869-1873 majd 1874-1886. Bp. 1976, 1986.), Kodály Zoltán leveleinek kiadása (1982), A zene alakváltásai a kiegészítés első korszakában (1981-82); irányításával nagy lendületet vett a magyar zenetörténeti adattár fejlesztése. Eckhardt Mária Liszt magyarországi

hagyatékának feldolgozásán túl (Franz Liszt's Music Manuscripts in the National Széchényi Library, Budapest. Bp. 1986, Akadémiai Kiadó; Liszt Ferenc hagyatéka a budapesti Zeneművészeti Főiskolán. 1. Könyvek. 2. Zeneművek. Bp. 1986, 1993.) megkezdte a 19. századi magyar műzene alig ismert szerzőinek és műfajainak feldolgozását. Szerző Katalin Mihalovics Ödön, a magyar wagnerianus iskola vezéralakjának munkásságát dolgozta fel, és a 19. századi magyar zenei sajtót vizsgálta.

1971-ben adta a Zenetudományi Intézet az első megbízást Bárdos Kornélnak a magyar városok 17-19. századi zenetörténetének kutatására. Bárdos, a ciszterci szerzetes, a rend feloszlása után két évtizeden át zeneiskolákban tanított zeneirodalmat; közben zenetudományi kandidátusi fokozatot szerzett. (Volksmusikartige Variierungstechnik in den ungarischen Passionen 15. bis 18. Jahrhundert. Bp. 1975.). Talán politikai óvatosságból, talán a létszám szűkössége okán tényleges intézeti alkalmazására csak 1979-ben került sor. Addigra városmonográfiák sorában rekonstruálta a 17-18. századi városi és főúri rezidenciális zenetörténetet (Pécs 1976, A tatai Esterházyak zenéje 1978, Győr 1980, Sopron 1984, Eger 1987, Székesfehérvár 1993). Levéltárilag adatolt zenei művelődés- és társadalomtörténeti feltárás mellett a monográfiák függelékében Bárdos a vizsgált zenei központok kottatárainak katalógusát is közölte (a győri városmonográfiától kezdve a kottatárak feldolgozását Vavrincez Veronika végezte a RISM-vállalkozás részeként). Tömegesen kerültek napvilágra elfeledett zeneszerző-személyiségek és művek a 18. század utolsó és a 19. század első évtizedeinek "nyugatos" zenéjéből. Miközben Bárdos Csomasz Tóth Kálmántól átvette és lezárta a Magyarország zenetörténete II. kötetének szerkesztését (Magyarország zenetörténete. 2., 1541-1686. Szerk. Bárdos Kornél. Bp. 1990, Akadémiai Kiadó.), fel kellett készülnie a 18. század gazdag egyház és világi zenei gyakorlatának, továbbá az egyre szaporodó mennyiségű műzenei termésének feldolgozására. A lappangó magyarországi zenetörténet élővé tételére már az 1970-es első megbeszélések során elhangzott a javaslat, hogy adjanak közre a régebbi korok kötetének megírásával párhuzamosan, vagy talán még az előtt kottás szemelvényeket. 1982-ben a zenetörténeti forráskiadások koncepcióját Dobszay László kezdeményezésére és főszerkesztésében a máig folytatódó nagyszabású Musicalia Danubiana sorozattal valósította meg a Zenetudományi Intézet (17 kötet és egy subsidia-kötet a középkortól a 18-19. század fordulójáig). 1981-ben indult meg a Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez című sorozat, a kézikönyvhöz elvégzett alapkutatások kiadási fóruma. 1978-ban kezdeményezte Ujfalussy az intézeti évkönyvet (Zenetudományi dolgozatok), amely az intézet munkatársainak kisebb tanulmányait közli valamint minden évben A magyar zenetudomány bibliográfiáját. A Studia musicologica idegennyelvű publikációs fórumán kívül (1960-tól) a hetvenes évek végétől tehát hármas "házi" publikációs struktúrát biztosított az intézet a munkatársaknak. A Magyarország zenetörténete III. kötetének munkacsoportja (amelynek irányítását Bárdos Kornél halála után Sas Ágnes vette át) a Musicalia Danubiana kottakiadványaiban és a Studia musicologica, valamint más folyóiratok lapjain folyamatosan teszi közzé alapkutatásainak eredményeit (Sas Ágnes, Rennerné Várhidy Klára, Szacsvai Katalin, Farkas Zoltán, Gupcsó Ágnes).

A hetvenes évek közepén Ujfalussy vezetésével, Berlász Melinda és Tallián Tibor közreműködésével elkezdődött a Magyarország zenetörténete V. (20. századi) kötetének előkészítése. Az 1945 után tizenöt év levéltári feltárásainak eredményeként az 1980-as évek közepétől a kor zenetörténetének tárgyilagos rekonstrukciójához elengedhetetlen dokumentumanyagot adtak ki. (Berlász Melinda – Tallián Tibor: Iratok a magyar zeneoktatás történetéhez 1945-1956. Bp. 1984; Iratok a magyar zeneélet történetéhez 1945-1956. Bp. 1985-86; Tallián Tibor: Magyarországi hangversenyélet 1945-1958. Bp. 1991.) Elvégezték exponált zenei intézmények történetének elemzését (20. századi operatörténet, hangversenyélet, népzene kutatás). Az 1980-as évek második felétől kutatási támogatások segítségével Berlász Melinda a kutatók széles körét mozgósította a 20. századi kötet 1986-ban elkészült ideiglenes tervében kijelölt fejezetek és témák feldolgozására. Megjegyzendő, hogy a kortárs magyar zene kritikai és elemző értékelésének feladatát Magyarországon és külföldön jóformán kizárólag a Zenetudományi Intézet

munkatársai – Berlász Melinda, Dalos Anna, Farkas Zoltán, Halász Péter, Kovács Sándor, Tallián Tibor – végzik; ez a zenei közvéleményben az Intézet legfontosabb funkciójaként jelenik meg). A tudományos személyzet leépülése a nyolcvanas évek közepén félbeszakította a 4. kötet munkálatait; a 19. század magyar zenetörténete iránti érdeklődést remélhetőleg sikerül feléleszteni a legújabban kiadott verbunkos-katalógussal (Papp Géza: A verbunkos kéziratok emlékei. Tematikus jegyzék. Bp. 1999.) valamint az államalapítás millenniumára elkészült, megjelenés előtt álló első Erkel operakiadással (Bátori Mária, közreadja Szacsavay Kim Katalin és Dolinszky Miklós).

Liturgikus ének kutatása

Rajeczky Benjaminszék az 1940-es évektől folytatott magyarországi gregoriánra vonatkozó vizsgálatait (*Melodiarium Hungariae medii aevi*, Bp. 1956.) és Falvy Zoltán kiadásai (*Drei Reimoffizien aus Ungarn und ihre Musik*, Bp. 1968) előzményül szolgáltak a magyar középkor egy- és többszólamú liturgikus zenéjének intenzív kutatásához, amely a Népzene Kutató Csoportban a hatvanas években megindult. Rajeczky, majd legközelebbi munkatársai és követői, Dobszay László és Szendrei Janka a népzene történeti eredetű rétegeinek vizsgálata és kiadása (Szendrei–Dobszay–Rajeczky: XVI-XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben, Bp. 1979.) mellett kidolgozták a magyarországi gregorián forrásainak, notációjának, műfajainak és művelésének történetét. A munka magába foglalta valamennyi forrás elemzését, a töredékek felkutatását, mikrofilm-gyűjtemény felállítását, a magyar gregorián notáció elemzését és azonosítását, kiemelkedő források önálló kiadását, illetve a középkori népzenei-, népszokás, valamint egy- és többszólamú liturgikus zenei fejezetek megírását a Magyar zenetörténet I. kötetében. A magyarországi kódexek teljes antifónakészletének Rajeczky által még a hatvanas évek elején kezdeményezett elemzéséből és rendezéséből kiindulva Dobszay és Szendrei, valamint munkatársaik az 1990-es évek végére készítették el az antifóna-dallamok zeneileg rendezett összkiadását a *Monumenta Monodica Medii Aevi* számára. (*Monumenta Monodica Medii Aevi*. Bd. 5. Antiphonen. Teilband 1-3. Kassel, 1999, Bärenreiter.) Kezdeményezték a közép-európai zsolozsmaforrások főbb hagyományvonalainak összehasonlító liturgiai vizsgálatát és közreadását (*Corpus Antiphonarium Officii Ecclesiarum Centralis Europae*). Az 1980-as évek közepe óta a szakterület internacionálisan is magasra értékelt műhelyként rendszeresen Magyarországon rendezik meg a Nemzetközi Zenetudományi Társaság Cantus Planus-kutatócsoportjának konferenciáit, melyeknek előadásai az intézet kiadványaiként jelennek meg. A középkori és kora-újkor, katolikus és protestáns liturgikus ének műfajait és forrásait kutatja és adja közre a hetvenes-kilencvenes években a következő nemzedék (Ferenczi Ilona, Mezei János, Kiss Gábor). A protestáns liturgikus ének forrásai Ferenczi Ilona közreadásában jelentek meg. (*Graduale Ecclesiae Hungaricae Epperiensis 1635*. Bp. 1989; *Graduale Ráday saeculi XVII*. Bp. 1997.) Dobszay monográfiában dolgozta fel a vallásos népének repertoárját. (A magyar népének, Veszprém, 1995.)

* A megírás alapjául szolgált általában a zenetudomány akadémiai történetéhez, szorosabban a Népzene Kutató Csoport 1953-as, és a Bartók Archívum 1961-es alapításának, valamint utóbbi 1969-es átminősítésének történetéhez Zenetudományi Intézetté: Péteri Lóránd: Adalékok a hazai zenetudományi kutatás intézménytörténetéhez (1948-1969), készült az MTA Zenetudományi Intézet megbízásából 1999-ben, kézirat. A kutatás és szervezőtörténeti összefoglaláshoz felhasználtam az Intézet vezető kutatóinak adatszolgáltatását: Falvy Zoltán (alapítástörténet, székházépítés, Zenetörténeti Múzeum), Somfai László (Bartók Archívum), Domokos Mária (Népzene Kutató Csoport, népzene kutatás), Szendrei Janka (népzene kutatás, középkor-kutatás), Felföldi László (néptánc kutatás), Sasváryné Szepesi Zsuzsanna (könyvtár; bibliográfiai adatok), Ujfalussy József (zeneelmélet, legújabbkori magyar zenetörténet), Maróthy János (zeneszociológia, szisztematikus zenetudomány), valamint az Intézet levéltárában őrzött szerződéseket, évi és ciklusonkénti személyes, osztályonkénti és összintézeti munkabeszámolókat.